

ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ ЁДГОРЛИКЛАРИНИ КРЕАТИВ ЎРГАНИШГА ҚАРАТИЛГАН СИНФДАН ТАШҚАРИ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

М. А. Тилакова

Жиззах ВПХКТМОХМ “Педагогика ва психология, таълим
технологиялари кафедра мудири”, п.ф.ф.д (PhD)

А. Мелибоев

Жиззах ВПХКТМОХМ дотценти

АННОТАЦИЯ

Ўқув жараёнида миллий-маданий мерос идрок қилинибгина қолмай, интеллектуал-ижодий нуқтаи назардан ўрганилиши зарур. Чунки интеллектуал-ижодий креатив идрок қилиш ва уни иждодий фаолият жараёнига жорий этишни, зарур коммуникатив муносабатларни амалга татбиқ қилишни синфдан ташқари шароитларда тўлиқ амалга ошириш мумкин.

Калит сўзлар: Креативлик, маданий мерос, интеллектуал-ижодий маҳсулот, қобилиятни ривожлантириш, дидактик шарт-шароитлар.

THE CONTENT OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES AIMED AT THE CREATIVE STUDY OF HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS OF UZBEKISTAN

ABSTRACT

The educational process should be studied not only from the point of view of national cultural heritage, but also from the intellectual and creative point of view, because intellectual creative perception and its introduction into the process of creative activity, the implementation of the necessary communicative relations can be fully realized in the extracurricular environment.

Keywords: original, creative, initiative, constructive, innovative, yeducation, develop ment, basic, quality, level, thinking.

КИРИШ

Жаҳонда таълим соҳасини модернизация қилиш, ўқитишнинг методик таъминотини замонавий ривожланиш тенденцияларига мувофиқ такомиллаштириш амалиётига эътибор кучайтирилган.

Республикамизда таълим муассасаларида кадрлар тайёрлаш соҳасида рақобат муҳитини шакллантириш, кадрлар тайёрлаш тизими мазмунини мамлакатнинг ижтимоий ва иқтисодий тараққиёт истиқболлари, жамият эҳтиёжлари, фан, маданият, техника ва технологиянинг замонавий ютуқларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштиришга эътибор қаратилган. Креатив фикрлайдиган ёшлар салоҳияти ва иқтидорини ривожлантириш, модификациялашган таълим мазмунига, янги технология ва инновацияларни киритиш лозимлиги таъкидланган.

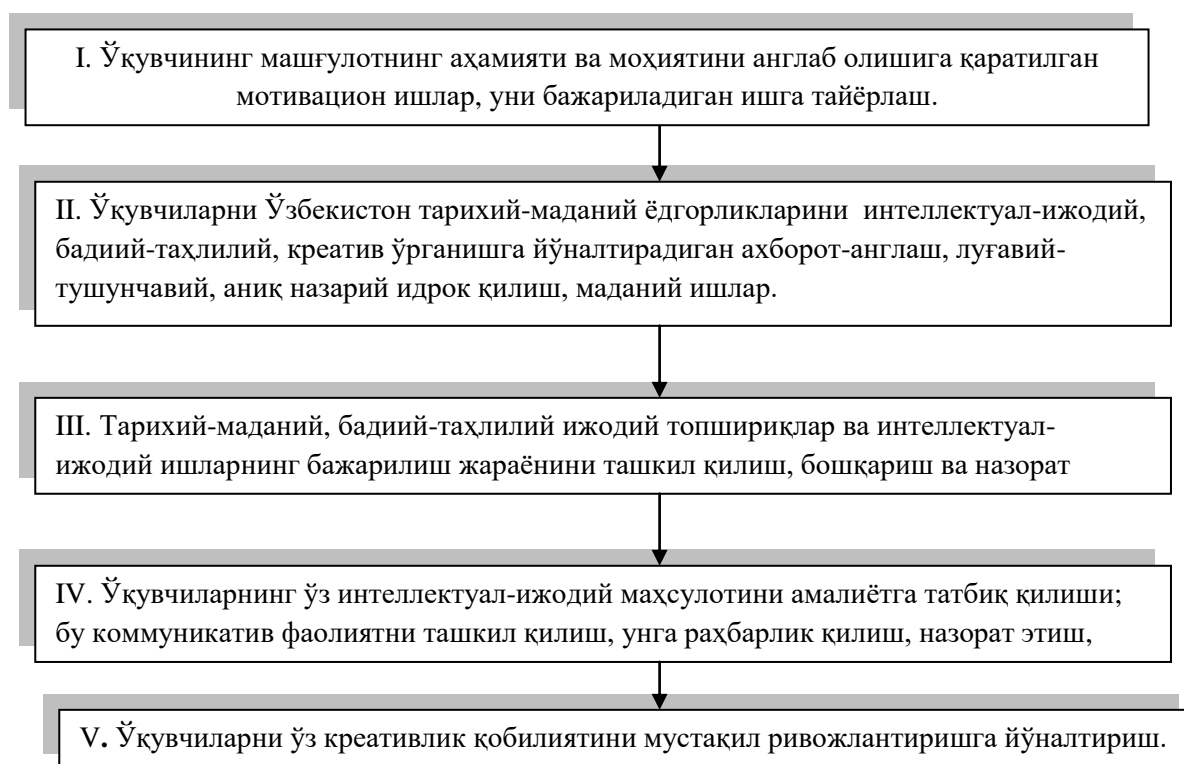
МЕТОДОЛОГИЯ

Ўқув жараёнида миллий-маданий мерос идрок қилинибгина қолмай, интеллектуал-ижодий нуқтаи назардан ўрганилиши зарур.[2] Чунки интеллектуал-ижодий креатив идрок қилиш ва уни иждодий фаолият жараёнига жорий этишни, зарур коммуникатив муносабатларни амалга татбиқ қилишни синфдан ташқари шароитларда тўлиқ амалга ошириш мумкин. Юқори синф ўқувчиси иждодий маҳсулот яратар экан, қадимий меъморий объектнинг меъморий-тимсолли ифодалилигини ҳис этиши; ишнинг аниқ бир мақсадга қаратилгани; мазмунан режалаштирилганини англаши; материални мантиқий ва изчил идрок этиши; иждодий тасавури кенг бўлиши; ёдгорликнинг нафақат тарихий-маданий, балки меъморий-бадий қимматини билиши, эстетикаси, эмоционал таъсирини очиб бериши; ўзининг дадил мулоҳазаси ва фикрини билдирган ҳолда, асосий мазмунни умумлаштира олиши; интеллектуал-ижодий маҳсулотга креатив ёндашиши, ўз-ўзини намоён эта билиши; фойдаланилаётган адабиётлар рўйхатини келтира олиши зарур. Таъкидлаш жоизки, ўқувчида креативлик қобилиятини ривожлантириш учун юқори эмоционал-ижобий кайфият, эҳтиёж бўлиши, бунинг учун таълим жараёнида зарур дидактик шарт-шароитлар таъминланиши зарур.

Тарихий-маданий ёдгорликларни креатив ўрганишга қаратилган машғулот жараёни модели муаммони ҳал этишнинг структуравий-мазмундор асоси сифатида Ўзбекистон тарихий-маданий ёдгорликларини креатив ўрганишга қаратилган синфдан ташқари машғулотлар мазмуни негизини ташкил этади. Мазкур жараёнда ранг-баранг ва кўп вариантли иш турлари, типлари, жанрлари ва услубларидан фойдаланилади.

Қўлланиладиган иш тематикаси ҳам ўзига хос ва қизиқарли бўлиб, муайян мавзу юзасидан мулоҳоза юритиш, фикрлашиш, ёзма ва оғзаки мулоқот (шеър ёзиш, насрий матнлар тузиш ва ҳ.к.), узок ўтмиш билан “диалог”га

киришиш, ижодий тасаввурга берилиш, ўз даврига “қайтиш” кабиларни камраб олади. Бундай иш тематикасини амалга оширишда реферат, маъруза, маърифий материаллар тайёрлашдан фойдаланилади. Меъморий ёдгорликни ҳиссий-эмоционал идрок қилиш, қадимий меъморчилик санъатини бадиий-эстетик алгоритмланган таҳлилни амалга ошириш, бу ҳақда ўқувчиларнинг таассуротларини тинглаш ўқувчиларнинг ижодий тафаккурини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Юқори синф ўқувчилари ўз креативлик қобилиятини ривожлантиришда синфдан ташқари машғулотларнинг муҳимлиги, моҳияти ва ролини англаб оладилар.

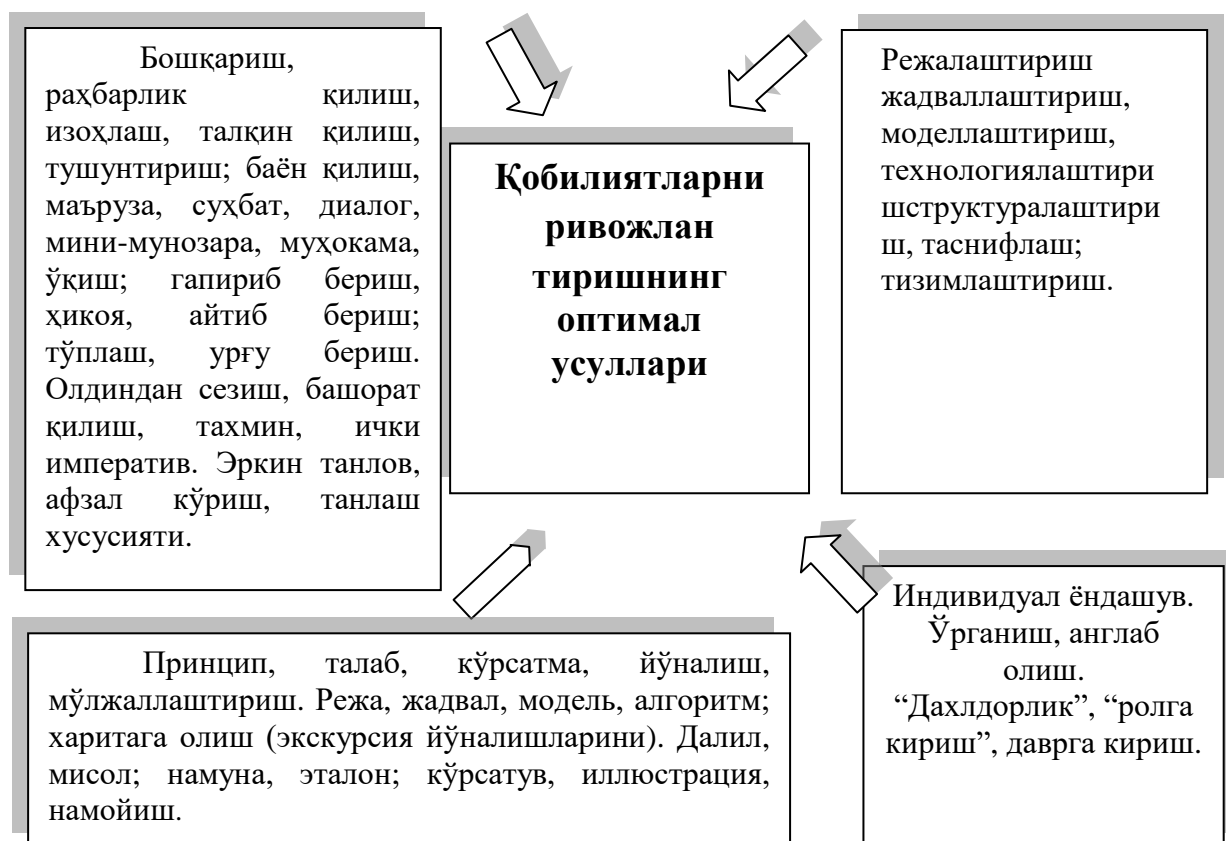

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ҳақиқатан, Ўзбекистон тарихий-маданий ёдгорликларини креатив ўрганиш бўйича машғулотлар ўқувчига нималарни бериши мумкин? Машғулотлар сабабли ўқувчилар тарихий-маданий ёдгорликларни улуғ миллий қадрият, миллий мерос сифатида тушунадилар; уни ЮНЕСКО томонидан муҳофаза қилинадиган жаҳон бойлиги сифатида тасаввур қиладилар; буюк қадимий меъморчилик ёдгорликлари тўғрисидаги тарихий-маданий билимларни эгаллайдилар; тарихий-маданий иншоотлар эстетикаси ва бадиий-меъморий хусусиятларини билиб оладилар. Уларда идрок, ижодий тасаввур,

билиш, фикрлаш, фараз қилиш, ўрганиш, таҳлил қилиш, умумлаштиришга оид ижодий қобилиятлар фаоллашади. Тарихий-маданий меъморчилик ёдгорликларига нисбатан қизиқиш пайдо бўлади, уларни ижодий ўрганишга, тасвирий ижодда акс эттиришга нисбатан эҳтиёж вужудга келади. Ўртоқлари ва яқинлари билан ўз билимларини ўртоқлашиш, ўз креативлик қобилиятларини кўрсатиш истаги вужудга келади. Ўқувчиларга бериладиган топшириқ ва ишлар уларни билишга оид, педагогик мўлжалга қаратилган, амалий, тасвирий ва ижодий таржимага оид фаолиятга йўналтиради. Бунда муайян-назарий ва луғавий тушунчаларга оид билимлар, ҳаттоки, инглиз тили луғати билан ишлаш, фанни билиш, мисол учун, “кластер”, “инсайт”, “брейнсторминг”, эвристик, алгоритмик, “мини-тадқиқотчилик” сингари ва бошқа(мураккабликнинг турли даражаларидаги) методлар ва қобилиятлардан фойдаланиш талаб этилади. Ўқувчиларга, албатта, шахс сифатида ўсиш, креатив, креативлик – интеллектуал-ижодий қобилиятларни ривожлантиришга оид мотивация керак. Чунки ўқув-билув фаолияти жараёнида ўқувчи креатив ўз-ўзини намоён қилиши (ижтимоийлашув), ўз-ўзини фаоллаштириши, ўз қобилиятларини ривожлантириши зарур.[4]

Қобилиятларни ривожлантиришнинг оптимал усуллари

Синфдан ташқари машғулотлар ва мустақил идрок қилиш жараёнида ўқувчиларнинг интеллектуал-ижодий маҳсулот устида ишлаши амалга оширилиб, ўқитувчи ўқув жараёнини бошқарар ва назорат қилар экан, айти вақтда ўз ўқувчиларида креативликни, жумладан, креатив-интеллектуал-ижодий қобилиятларни ривожлантиради.

Самарқанд, Бухоро, Хива меъморий мажмуаларига экскурсоводлик қилиш учун тайёрланадиган матнлар, қадимий меъморий санъат “мўъжиза”си саналган Бибиҳоним мадрасаси, Шоҳи Зинда мақбараларининг бош пештоқи олдида сайёҳлардан олинадиган репортаж учун саволлар тайёрлаш, Ўзбекистон ҳудудидаги меъморий ёдгорликлар тўғрисида мақолалар ва эсселар ижод қилиш, ахборот ва маълумотлар ёзиш, шунингдек, Ўзбекистон қадимий шаҳарларининг силуэтлари ва манзаралари, уларнинг герблари ва рамзлари; қадимий меъморчилик ёдгорликлари ҳудуди бўйича экскурсия йўналишларининг жадваллари; меъморий-бадий компонентлар, деталлардан лавҳалар, расмлар тайёрлаш ўқувчилардан фаол интеллектуал-ижодий қобилиятларни талаб қилади.[5] Масалан, “Ўзбекистон тарихий-маданий меросини ўрганишга қаратилган машғулотлар якунида ўқувчиларга “брейнсторминг” методи асосида назорат текширув саволлари, тест ва анкета ишлари топширилиб, уларга меъморий иншоотларни таърифлаш, улар ҳақида ҳикоя қилиш таклиф этилади. Тест ва анкета ишларини ўтказишдан мақсад: ўқувчиларнинг тарихий-маданий ёдгорликни креатив ўрганиш тўғрисида қандай тасаввурга эга эканлигини аниқлашдан иборат. Тест ва анкета ишларида “Тарихий-маданий ёдгорликларни креатив ўрганиш тўғрисида тасаввурга эгамисиз?”(жавоблар: ҳа; сушт тасаввурга, ҳеч қандай тасаввурга эга эмасман (маъқулини тагига чизинг), “Сиз қадимий меъморий ёдгорликни таҳлилий ўрганганмисиз? (жавоблар: ҳа; сушт тасаввурга, ҳеч қандай тасаввурга эга эмасман (маъқулини тагига чизинг)”, “Ўзбекистон тарихий-маданий ёдгорликларини ўрганиш бўйича тақдим этилган сабаблардан бирини ажратиб кўрсатинг (жавоблар: Ўзбекистон қадимий меъморчилик ёдгорликлари тарихини билиш, Ўзбекистон қадимий меъморчилик архитектура санъатига қизиқиш, ўз креативлик қобилиятларини ривожлантириш, Ўзбекистон ҳудудидаги тарихий-маданий ёдгорликларини креатив жиҳатдан ўрганилишини ўзлаштириш истаги) каби савол ва кўрсатилган тест вариантлари берилиб, ўқувчиларнинг жавоблари таҳлил этилади[6]. Ҳар қандай машғулот ўзига хос педагогик технологияга эга бўлади. Масалан, Самарқанд тарихий-маданий

Ёдгорликларини интеллектуал-ижодий жиҳатдан ўрганиш мавзуси бўйича қўлланиладиган машғулот технологияси қуйидагиларни қамраб олади:

I. Мотивацион _ кўрсатмали ва ташкилий-педагогик суҳбат.

Ўқувчиларни мавзу билан таништириш. Турли вариантдаги топшириқларни таклиф этиш.

II. Энг қадимги даврларнинг тарихий-маданий, меъморий таҳлили.

III. Қадимий меъморий ёдгорлик, миллий мерос ва унинг тарихи тўғрисида ҳикоя.

IV. Ўқувчиларни тарихий-маданий ёдгорликнинг ўрганилишига креатив–интеллектуал-ижодий ёндашув; идрок қилиш алгоритми–бадий-меъморий таҳлили, умумлаштирилиши, ўз фикри ва муносабатини баён қилиш.

V. Меъморчилик ёдгорлигини креатив англаш ва интеллектуал-ижодий ўрганиш жараёни.

VI. Ёдгорликнинг эмоционал-ҳиссий идрок этилиши, меъморий-бадий таҳлили ва қадимий меъморчилик санъатига қадриятли-эстетик муносабатда бўлишни ўзлаштириш (таклиф қилинган алгоритм бўйича).

VII. Баён қилинган материални ўзлаштириш.

VIII. Мавзу бўйича асосий, муҳим мазмунни мустаҳкамлаш.

IX. Самарқанд ёдгорликлари тўғрисида ўта қизиқарли мавзунини шакллантириш.

X. Белгиланган мавзу бўйича иждодий топшириқ ва интеллектуал-ижодий ишларни таклиф қилиш. Ўқувчиларни мактабдаги ижтимоий-коммуникатив тадбирларда чиқиш қилишга тайёрлаш (мактаб аудиторияси талаб қиладиган интеллектуал-ижодий ва маънавий-ахлоқий даражада).

XI. Машғулот мавзуси бўйича асосий ва қўшимча адабиётлар рўйхатини ҳавола этиш.

ХУЛОСА

Албатта, синфдан ташқари машғулотларда ўқитувчи ёки таклиф этилган режа асосида олдиндан тайёрланиб келган иқтидорли ўқувчининг маърузаси муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, “Самарқанд ёдгорликлари – энг буюк тарихий-маданий мерос ва жаҳон қадрияти” мавзусида ташкил этиладиган маъруза давомида ўқувчилар (кенг форматли, рангли, меъморий ёдгорликнинг турли ракурсларида бой иллюстратив материаллар билан танишадилар.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-хунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони// Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018 йил 4-сон, 69 модда
2. И.Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: Маънавият, 2008. – 176
3. Sh.A. Abdusalilova , S.B. Qorayev The Role Of Pedagogical Technologies In The Formation Of Students' Scientific Outlook European Journal of Molecular & Clinical Medicine ISSN 2515-8260 Volume 07, Issue 03, 2020
4. Лихачев Б.Т. Воспитательные аспекты обучения: Учеб.пособие по спецкурсу для студ.пед.институтов. – М.: Просвещение, 1992. – 192 б.
5. Маньковская Л.Ю. Типологические основы зодчества Средней Азии (IX-начало XX в.в.). – Т., 1980. – 111 б.
6. Маслоу А. Мотивация и личность.– СПб, 1999.– ст.177